

EN AV MÅNGA märkliga anekdoter i mediernas moderna historia är den om Milman Parry, som för snart hundra år sedan gav sig ut på den serbiska landsbygden med en otyplig fonograf, som han byggt om i syfte att spela in muntlig poesi av så kallade guslarer i avlägsna bergsbyar. Det var ett tekniskt krävande och fysiskt utmanande jobb. Men så kom det också att revidera synen på den grekiska antiken och det västerländska berättandets och minnets former genom sitt filologiska stöd för tesen att de homeriska eposen, Iliaden och Odysseen, i grunden var muntliga skapelser. Samtidigt framkallade händelsen en sällsam veckbildning i historien, då en ganska ny teknologi – inspelning av ljud – kom att synliggöra villkoren för informationslagring och -spridning under en epok som inföll tusentals år tidigare. I dag skulle en sådan operation kunna kallas för "mediearkeologi".

Som av en händelse är det i samma trakter, på ett torg i Belgrad, sjuttio år senare, som den nyutkomna och myllrande *Mediernas historia – Från big bang till big data* gör avstamp. På detta torg tilldrar sig historien om en försäljare, som varken krängde mat eller prylar, utan i stället mot en mindre penning återgav handlingen i latinamerikanska såpoperor (*telenovelas*) för de kunder som råkat missa ett avsnitt. Utrymmet för en sådan mediepraktik hade öppnats genom konvergerande faktorer: å ena sidan fanns kring år 2000 ett utbrett och gemenskapsbildande intresse för dessa tv-serier (billiga i inköp) i en nyligen krigshärjad region, å andra sidan var det få människor som hade tillgång till dvd-spelare, medan streaming hörde till en blank framtid.

Och vips uppstod ännu ett veck i tiden, men via en omkastning av Parrys experiment: nu var det i stället en uråldrig praktik, det muntliga berättandet, som grep in i en modern mediesituation och dess tekniska, ekonomiska, kulturella och sociala former.

Det är förstas denna poäng som förfat-

tarna till boken *Mediernas historia*, Johan Jarlbrink, Patrik Lundell och Pelle Snickars, lyfter fram i sin initierade resa mellan praktiker och artefakter, tider och platser – utförd på 280 vackert formgivna och rikt illustrerade sidor. *Mediernas historia* är i deras händer inte någon raksträcka från antikt till modernt, från sämre till bättre. "Det nya ersätter sällan det gamla",

att genomsyra iakttagelser, reflektioner och resonemang i de fyrtiofyra kapitlen som följer. Någon gång glappar det litet (jag ska återkomma till det), men det borrar också för en uppmärksamhet på historiens mångfald och medieproblemets komplexitet. Och det är i den senare änden varje utforskare av ämnet måste börja. För vad är egentligen ett "medium"? Eller kanske snarare: Vad är "medier"?

Jarlbrink med kollegor inleder med att smaka på några etablerade definitioner, som att medier är modaliteter (text, bild, ljud) eller teknologier, inbegripet deras användningsformer. Men dessa får träda tillbaka för ett vidare, mer pragmatiskt förslag: "Medier är det som medierar, som förbinder sändare och mottagare, skilda åt i tid och rum." Mot denna bakgrund kan undertiteln *big bang*, genom att den – alltså! – förmedlar information, betraktas som en medial händelse. En sådan bred konception ger även stöd åt den medieekologiska blick som i dag utforskar en "mediernas geologi" – utvinningen av mineraler som villkorar våra mobiler liksom det eskröp som dumpas i fattiga länders landskap – eller hur våra kroppar, ända ned på cellnivå, kan analyseras som "biomedier", ett perspektiv med rötter i efterkrigstidens cybernetik, informations-teori och molekylärbiologi.

En öppen definition av detta slag skulle nog kunna ställa till det – vad är inte medier? – men får här en heuristisk verkan genom att sedan tidigare snitslade banor kompletteras med betydelsediga reflektioner kring mattor, pengar och

"arabisk konvergenskultur", för att nämna något.

LIKVÄL ÄR DET förstas med det "talande djuret" och det muntliga berättande som denna varelse så småningom utvecklade, som mediehistorien i snävare mening tar sina första steg, för att senare stagas upp genom de beständigare lagringsmetoder som visuella kommunikationsformer möjliggjorde. Exakt vilket syfte sådant som lerfigurer eller grottmålningar av djur hade

KONSTARTERNA & MEDIER

Johan Jarlbrink, Patrik Lundell & Pelle Snickars
Mediernas historia – Från big bang till big data

MEDIEHISTORISKT ARKIV NR 45 | 288 S. | ISBN 9789198580105

MEDIERNAS HISTORIA ÄR INGEN RAKSTRÄCKA

Recensent **Jesper Olsson**

I *MEDIERNAS HISTORIA* ersätter det nya sällan det gamla, konstaterar författarna i början av denna initierade resa mellan praktiker och artefakter samt tider och platser. *Mediernas historia* är sammansatt och föreställningen om stora brott och brytpunkter beror på att vi glömmer isberget under ytan. Denna nyanserade hållning präglar framställningen tills den når fram till samtiden, för då upphör vaccinet mot innovationsretorik att verka. Sammankopplingen mellan mobila verktyg och nätverk sägs ha skapat en helt ny situation, men hur nytt detta är hade förtjänat en mer kritisk diskussion.

som de konstaterar på bokens allra första sida, och med hjälp av Raymond Williams preciserar: snarare "skulle man kunna argumentera för att i princip alla mediekulturer i det förflutna rymmer dominant, framflyttande och kvardröjande element".

Med andra ord, mediernas historia är sammansatt, ett sedimenterat landskap, där brott och brytpunkter ofta är illusioner och upphöjelsen av innovationer förutsätter att vi glömmer isberget under ytan.

Denna nyanserade hållning kommer

• Milman Parry kartlade muntliga berättarmönster på 1930-talet.

• Siksikauwa-sång spelas in med hjälp av Edisons fonograf, 1916.

förblir en öppen fråga – jaktlycka, fruktbarhet – men vad de indikerar på ett övergripande plan, konstaterar författarna, är "en kulturell gemenskap och en delad föreställningsvärld". Detta är en avgörande funktion hos medier. Det är just metamorfoserna i denna sociala och kulturbildande roll som i dag väckt diskussion kring en sönderfallande offentlighet, filterbubblor och en oroande kunskapskris.

En annan koppling mellan avlägsen dåtid och digital samtid är den nära relationen mellan att räkna och skriva. Det var bokföringstekniska snarare än poetiska behov som en gång i tiden framkallade historiens första skriftspår – i den sumeriska kilskriften – vilket också ger administrationen en central roll i sammanhanget. Det hör till bokens styrkor att denna "grå" praktik och litteratur bereds plats vid sidan av mer mytomspunna och besjungna händelser som alfabetets födelse, Platons dialoger, kodexens genombrott eller medeltidens illuminerade handskrifter kreerade av devota munkar i klostrens skriptorier.

Samma nyanserade perspektiv anläggs på den mediala händelse som anses ha om inte skapat så lagt grunden till ett modernt samhälle: det gutenbergska boktrycket från 1400-talets mitt. När Marshall McLuhan för mer än femtio år sedan myntade begreppet Gutenberggalaxen, vars slut han samtidigt skönjde, gav han kontur åt en historia om boken som det västerländska vetandets vagg. Med Elizabeth Eisensteins ord medförde boktrycket en "revolution", som gjorde det möjligt att både sprida och bevara en för alla standardiserad kunskap. För en forskare som Walter Ong kom detsamma att armera det moderna subjekt som orienterade sig mot abstrakt tänkande och inre världar snarare än mot den konkreta och delade yttervärld som bäddade in en muntlig kultur.

Hos Jarlbrink med flera problematiseras alltså sådana hypoteser, och särskilt då tanken på en brytpunkt och innovation. Dels genom en kringssyn i tid och rum: trycktekniker och boktryck har en längre historia, särskilt om blicken styrs bort från Europa mot Asien; spridningen av tryckta alster berodde inte heller primärt på boktrycket, utan på det billiga pappret (ännu en asiatisk import) liksom på en fungerande infrastruktur med vägar och postväsende. Dels genom en betoning av renässansen som en blandkultur, där flera medier samspelade och kopplades ihop – exempelvis i den mångmediala kyrka vars ringande klockor, predikningar, altartavlor och fönsterarrangemang fortsatte att organisera människors erfarenheter parallellt med översättningar av Bibeln och spridningen av Luthers katekes.

DEN ÖKADE LÄSKUNNIGHETEN liksom framväxten av en modern offentlighet med kaféer, tidningar och bokmarknad, men också kapitalismen och den växande nationalismen, skildras i de följande kapitlen i *Mediernas historia*, innan skriften och boken hamnar under extra tryck från de teknologier som växer fram under 1800-talet: telegrafi, fotografi, telefoni, fonografi och film – och skrivmaskin, om man med den tyske medieteoretikern Friedrich A. Kittler vill betona övergången från en organiskt flödande handskrift till en distribution av diskreta tecken. Återigen handlar det om en process med förgreningar och överlappningar snarare än rena tilldragelser signerade en Edison eller Bell. Precis som renässansen presenteras 1800-talet som en mångfasetterad mediekultur, där muntliga praktiker som sång och talekonst ("klang- och jubelfester") frodas bredvid visuella spektakel som dioramor och röntgen. En periodens motsvarighet till den mångmediala kyrkan blev de stora världs-

utställningarna, till exempel den i Stockholm 1897, som bland annat förevisade bröderna Lumières nya kinematograf.

Massmedierna och de elektroniska och digitala mediernas sekel tilldelas störst utrymme i den nya boken (nästan halva!). Det går således inte att i detalj redogöra för skildringen av hur ny hårdvara utvecklas – från tyska magnetofoner till japanska Sony Walkman – hur medier stärker propagandans potentialer, hur radio och tv möblerar om vardagslivet, hur kriget genererar kryptrafik och stor-

• Afghanska mattor från 80- och 90-talet vittnar ofta om Sovjetunionens invasion.

datorer, hur Arpanet blir Internet blir sensorlandskap och smarta maskiner. Låt mig bara säga, att det är en fin fortsättning på den historia som inlets, med ambitionen

• Till kontorets mediehistoria hör IBM:s stordatorer. Reklam från mitten av 1960-talet.

att nyansera och komplexifiera i stort sett intakt.

Samtidigt är det vid samtidens tröskel – som Michel Foucault framhöll är det egna arkivet svårt att få syn på... – som komplikationer blir synliga. Webb 2.0 sammanfattas elegant på ett ställe med två ”nyckelbegrepp”: ”mobil hårdvara och användargenererat innehåll”. I samma veva börjar också det intagna vaccinet mot nyhets- och innovationsretorik släppa. Med sammankopplingen av mobila verktyg och nätverk kan vi således bevittna ”en helt ny medie- och kommunikationsform” (min kursiv), en utveckling som inte är annat än ”remarkabel”. Men hur stor betydelse ska egentligen tillmätas möjligheten att välja var vi ser på film, att ladda upp material på Youtube och utöva inflytande på det utbud som under massmediernas 1900-tal föreskrevs av någon annan? Faktum är att texten här droppar några valfrihetsklyschor, som rimmar illa med den kritiska vaksamhet som tidigare iakttagits. Visst beaktas att teknologierna bidrar till att reglera vardagsliv och subjekt på radikala sätt, men det betonas också att vi kan säga nej till korna. Somliga medieforskare skulle insistera på att ett sådant nej är illusoriskt, att ”data-behaviorismen” (Antoinette Rouvroy) är mer genomgripande och svårare att bemästra.

Denna betoning av den individuella agensen ligger förvisso i linje med en kritik av ”teknikdeterminism” som återfinns i *Mediernas historia* och som måste kopplas

till ambitionen att nyansera bilden av till exempel boktrycket. Det var ju inte Gutenbergs artefakt, utan en sammansatt social, kulturell, juridisk och teknisk apparat som i en utdragen och ojäm process formade moderniteten. Det är på ett plan lätt att instämma. Likväl inställer sig frågan:

”Var och en med intresse för medier, i vid bemärkelse, har här något att lära sig och förundras av. Jarlbrink, Lundell och Snickars har skrivit en bok jag tveklöst rekommenderar. Den lär bli en självklar referens på ett av samtidens viktigaste kunskapsfält.”

Går något förlorat med denna nyansering och ovilja att utforska brytpunkter? För det råder inget tvivel om att en viss ”teknikdeterminism” (ett begrepp som bör problematiseras), till exempel den som ofta tillskrivits Friedrich Kittlers analyser av just brytpunkter och ”nya” nedskrivningssystem i historien, har alstrat viktig kunskap.

En annan iakttagelse jag stannar till vid är att massmediernas publik har krympt i en tid av ”individualiserad och digital mediekonsumtion”. Även om det är en bekant ståndpunkt – alla ser inte längre Hylands hörna eller ens Melodifestivalen – väcker påståendet frågor. Vad är det som gör att Facebook med sina två och en halv miljarder ”användare”, eller spel som Minecraft eller League of Legends med drygt 100 miljoner spelare, inte ska ses som massmedier? Författarna berör saken kort och framhåller att Facebook skapar “[e]n sorts kollektivt föreställd gemenskap”, men här hopar sig fler funderingar kring hur vi ska förstå vad som är individualiserad mediekonsumtion i kontrast till – vad? Och vad betyder det att det är samma loggor, ägare och pengar och former av kontroll och så vidare, som ramar in det ”personaliserade” innehållet?

DET VORE KONSTIGT om inga frågor av det slaget inställde sig vid läsningen av ett verk som spänner över tusentals år och dessutom rör sig ut i ett globalt rum. En av bokens förtjänster, som bara antytts, är att den luckrar upp den eurocentriska självbilden, för att även diskutera sådant som Mayafolkets skriftsystem och trummornas mediala funktion i afrikanska kulturer. Ytterligare en viktig aspekt av boken, som måste framhållas, är de arton ”klassikerutor” som infogats och som sträcker sig från Sybille Krämer och N. Katherine Hayles till Marshall McLuhan. Det är en serie briljanta ensidesporträtt. Urvalet framstår som motiverat, även om man kan ha invändningar. Att Kittler inte får vara med har nog sina skäl (se ovan), men är likafullt besynnerligt.

Utöver dessa rutor levereras *Mediernas historia* – mycket pedagogiskt – med en kommenterad referenslista, som omtänksamt guidar till vidare läsning samt med ett index för inomboklig navigering. Dessa saker vaskar fram en självskriven mottagare: studenter på alla slags lärosäten. Men den generositet som författarna alstrat innanför pärmarna präglar också bokens adress. Var och en med intresse för medier, i vid bemärkelse, har här något att lära sig och förundras av. Jarlbrink, Lundell och Snickars har skrivit en bok jag tveklöst rekommenderar. Den lär bli en självklar referens på ett av samtidens viktigaste kunskapsfält.

► Jesper Olsson är professor i språk och kultur med inriktning mot litteraturvetenskap och mediehistoria vid Linköpings universitet.